

The Role of Soft Power in the Strategic Alliance Between Turkiye and Azerbaijan

Ehsan Kazemi¹

Assistant Professor, Political Science Department, Faculty of Law and
Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

Mehrdad Salehi Yeganeh

A Ph.D. Candidate of International Relations, Faculty of Law & Political
Science, University of Kharazmi, Tehran, Iran

(Date received: 9 August 2024 - Date approved: 8 January 2025)

Abstract

Introduction: Since the Justice and Development Party came to power, a new cornerstone in Turkish foreign policy has been gradually implemented largely influenced by the thoughts of Ahmet Davutoğlu. Davutoğlu, in his book "Strategic Depth," believes that Turkiye, considers itself an inseparable part of the South Caucasus region historically, culturally, and geographically. Samuel Huntington also points out that Turkiye after the Ottoman Empire, turned away from Mecca and turned westward; however, it did not hear a call from the West and after the collapse of the Soviet Union, one way to ensure its survival was to look to the East (Central Asia and the Caucasus). Accordingly, the South Caucasus, especially Republic of Azerbaijan, received special attention from Turkiye after the collapse of the Soviet Union. The principle of cooperation and expansion of influence in the South Caucasus countries has been the basis of Turkiye's policy towards the the South Caucasus crises, which is pursued both regionally and trans-regionally. In its extraterritorial focus, Turkiye cooperated with the West, especially NATO and the United States. At the regional level, Ankara prioritized its policy in the Caucasus by establishing extensive cooperation with Baku. The concept of power has historically been synonymous with military capacity. However,

---

¹. E-mail: e.kazemi@scu.ac.ir (corresponding author)

after World War II, the economy also became important; therefore, power was considered as a component of both military and economic capacity. However, after the Cold War, another aspect of power emerged, introduced by Joseph Nye. This type of power, which does not involve coercive methods, is called soft power. After going through a challenging path of criticism and justification, the concept of soft power, has established its place in the international academic space and has now become one of the main concepts in international relations. Since the rise of the Justice and Development Party, Turkiye has paid more attention to soft power, influenced by the vision of Ahmet Davutoğlu's perspective, with the aim of expanding its sphere of influence. This study first explains Joseph Nye's soft power theory and secondly, it shed lights on the historical relations between Turkiye and Azerbaijan Republic, as well as the role of soft power in strengthening their relations.

Research question: What role has soft power played in the development and deepening of the strategic alliance between Turkiye and Azerbaijan?

Research hypothesis: Soft power has played a driving and facilitating role in the strategic alliance between Turkiye and Azerbaijan Republic.

Methodology: In this research, the historical-analytical 'process tracing method' was used." This method allows for the investigation of causal mechanisms and changes and allows for the evaluation of the sequence of events and the relationships between variables over time. This method allows for the examination of causal mechanisms and changes, enabling the assessment of the sequence of events and the relationships between variables over time. This method allows for the examination of causal mechanisms and changes, enabling the assessment of the sequence of events and the relationships between variables over time. In this regard, this research describes the strategic alliance between Turkiye and Azerbaijan as a historical process rather than a situation. This means that the process of forming a coalition has a starting point and has reached its peak during a historical journey. By using this method, the authors aim to explain the role of soft power in the development of this alliance.

Results and discussion: The failure of Turkiye's plans to join the European Union has made the idea of Pan-Turkism and the formation of a "great empire" increasingly more attractive to Ankara than ever before. Alongside the neo-Ottoman idea, which focuses on the Arab countries of the Mediterranean and the Balkans, the unity of all Turkic peoples based on ethnic and linguistic ties, from the Bosphorus Strait to China, is also on Turkiye's agenda. The ideas of Pan-Turkism are increasingly becoming a reality in many areas. The concept of unity and a common destiny of Turkic peoples is taking shape more than ever before. Turkiye, relying on its ethnic identity and Turkish element, sought to establish complete solidarity with Azerbaijan. Therefore, the slogan "One Nation - Two States" was the driving force behind Turkish-Azerbaijani relations during the Second Nagorno-Karabakh War. The Shushi statement clearly states the overall policy of coordination in military, political, and foreign policy spheres. In fact, this document proves that Turkiye has gained complete influence in Azerbaijan. In previous contracts, there was no mention of the Turkic world; however, this statement clearly indicates the coordination of forces between the two countries for the development of the Turkic world. In previous agreements, there was no mention of the Turkic world; however, this statement clearly outlines the coordination of forces between the two countries for the development of the Turkic world.

In general, among Turkiye's multiple soft power mechanisms, the Turkish Cooperation and Coordination Agency can be mentioned. In general, the multiple mechanisms of Turkiye's soft power include the Turkish Cooperation and Coordination Agency, the Public Diplomacy Coordination Organization, the Yunus Emre Foundation, the Turkish Radio and Television Corporation, the Anadolu Agency, the Organization of Turks Abroad and Related Communities, Turkish Airlines, the International Turkish Culture Organization, the Maarif Foundation, the Turkish Red Crescent, the Disaster and Emergency Management Authority of Turkiye, the Directorate of Religious Affairs, the Turkish Armed Forces, the Turkic Council, the International Turkic Academy, the Turkish Business Council, the Turkish Chamber of Commerce and Industry, the Union of Turkish Universities, and so on. Turkiye's goal with such measures is to

strengthen cooperation between Turkiye and the Turkic republics in the political, economic, cultural and educational fields. On October 20, 2022, during the meeting of representatives of the Turkic Council member states in Bursa, a decision was made to establish a "Commission for the Creation of a Unified Alphabet" within the structure of the Turkic Council. The goal of this commission is to achieve linguistic unity among Turkic countries and to adopt a common alphabet.

Conclusion: The overall result of the research indicates that Turkiye's attractiveness to Azerbaijan has played a significant role in the formation of an alliance between the two countries; the cultural cooperation between the two countries has spilled over into geopolitical and geoeconomic spheres, deepening their alliance, which was manifested in the Shushi Declaration. This statement clearly expresses overall policy coordination in the military, political, and foreign policy spheres and emphasizes the alignment of forces between the two countries for the development of the Turkic world. Thus, the Shushi Declaration reveals the manifestations of Pan-Turkism in the Turkish Azerbaijani relations.

Keywords: Strategic Alliance, Soft Power, Justice and Development Party, Turkiye, Azerbaijan Republic.

نقش قدرت نرم در اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان

احسان کاظمی^۱

استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

مهرداد صالحی یگانه

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۹)

چکیده

مفهوم قدرت در طول تاریخ با ظرفیت نظامی یکسان بوده است. اما پس از جنگ جهانی دوم، اقتصاد نیز اهمیت پیدا کرد. بعد از جنگ سرد، جنبه دیگری از قدرت توسط جوزف نای با عنوان قدرت نرم مطرح شد. این نوع قدرت که شامل روش‌های اجبار نیست، امروزه به یکی از مفاهیم اصلی در روابط بین‌الملل تبدیل شده است. ترکیه نیز از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه و با هدف گسترش حوزه نفوذ خود، توجه بیشتری به قدرت نرم نشان داده است. هدف این پژوهش تبیین نقش قدرت نرم در تحکیم و تعمیق روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان می‌پردازد. پرسش اصلی نویسندگان این است که: «قدرت نرم چه نقشی در تکوین و تعمیق اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان داشته است؟» در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که «قدرت نرم به‌عنوان عامل محرک و تسهیل‌کننده در اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان نقش مهمی در شکل‌گیری اتحاد دو کشور داشته است. همکاری دو کشور در زمینه فرهنگی، به حوزه‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی سرریز کرده و به اتحاد آنها عمق بیشتری داده است که در اعلامیه شوشی نمود پیدا کرد. این اعلامیه به‌روشنی هماهنگی سیاست کلی در حوزه‌های نظامی، سیاسی و سیاست خارجی را بیان می‌کند و بر هماهنگی نیروهای دو کشور برای توسعه جهان ترک تأکید می‌کند. بدین ترتیب، در اعلامیه شوشی جلوه‌های پان‌ترک‌گرایی روابط ترکیه و آذربایجان آشکار می‌شود.

واژگان اصلی

اتحاد راهبردی، قدرت نرم، حزب عدالت و توسعه، ترکیه، جمهوری آذربایجان.

مقدمه

پیش از فروپاشی اتحاد شوروی در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی ترکیه نقشی نداشت و جهت‌گیری خود را با گروه غرب هماهنگ کرده بود. جهت‌گیری غربی ترکیه با ورود این کشور به ناتو در سال ۱۹۵۲ تثبیت شد. این وضعیت تا نخست‌وزیری تورگوت اوزال^۱ در دهه ۱۹۸۰ ادامه داشت. اوزال بعد از نخست‌وزیری، سیاست خارجی باز برای نزدیک شدن به کشورهای منطقه را در دستور کار قرار داد. با این حال تا زمان به قدرت رسیدن دولت حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲، سیاست خارجی با محور منطقه‌ای و جهانی ارائه نشده بود. حزب عدالت و توسعه در حال بازتعریف جایگاه ترکیه در روابط منطقه‌ای و جهانی است. از زمان به قدرت رسیدن این حزب، سنگ بنای جدید سیاست خارجی ترکیه گذاشته شد که بیشتر از ایده‌های احمد داوود اوغلو^۲ تاثیر پذیرفته است. به گفته داوود اوغلو، ترکیه هویت منطقه‌ای چندگانه دارد؛ بنابراین توانایی و مسئولیت دارد که سیاست خارجی یکپارچه و چندبعدی را دنبال کند. او کشورش را پاسدار صلح می‌بیند که روابط منطقه را شکل می‌دهد. از این رو ترکیه باید روابط متوازی را با همه بازیگران جهانی و منطقه‌ای هدف قرار دهد و از صلح، ثبات، امنیت و توسعه اقتصادی در منطقه حمایت کند. برای این کار، ترکیه به سیاست خارجی چندبعدی نیاز دارد (Davutoglu, 2008: 96).

داوود اوغلو در کتاب «عمق راهبردی» بر این باور است ترکیه از نظر تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی، بخشی جدانشدنی منطقه قفقاز جنوبی است (Davutoglu, 2016: 129). ساموئل هانتینگتون نیز اشاره می‌کند ترکیه بعد از عثمانی از مکه رو برگرداند و به طرف غرب متمایل شد، اما از طرف غرب ندایی نشنید (عضو شدن در مجموعه اروپا) و پس از فروپاشی اتحاد شوروی یکی از راه‌های بقای خود را در نگاه به شرق (آسیای مرکزی و قفقاز) دید (Bozorgmehri and Tabatabai, 2016: 125-126). بر همین اساس، قفقاز جنوبی به‌ویژه جمهوری آذربایجان بعد از فروپاشی اتحاد شوروی مورد توجه ویژه ترکیه قرار گرفت. اصل همکاری و توسعه نفوذ در کشورهای قفقاز جنوبی مبنای سیاست ترکیه در برابر بحران‌های قفقاز جنوبی

---

1. Turgut Özal

2. Ahmet Davutoğlu

بوده است که در درون منطقه و برون منطقه دنبال می‌شد. در برون منطقه، تمرکز ترکیه در همکاری با غرب به‌ویژه ناتو و ایالات متحد بود. در سطح منطقه‌ای نیز آنکارا همکاری گسترده با باکو را اولویت سیاست خود در قفقاز قرار داد.

ترکیه در نیمه دهه ۲۰۰۰ به‌عنوان قدرت منطقه‌ای در حال رشد و به‌عنوان بازیگر مشتاق در خاورمیانه و بالکان معرفی شد. آنکارا که به‌طور سنتی بر قدرت سخت مانند عملیات نظامی در منطقه خود تکیه می‌کرد، از آن زمان توجه خود را به سیاست قدرت نرم به‌ویژه در روابط با همسایگانش متوجه ساخت. مواردی مانند محدودیت‌های آزادی بیان، سانسور رسانه‌ها و سرکوب مخالفان، ظرفیت ترکیه را برای جذب مخاطبان بین‌المللی، به‌ویژه مخاطبان غربی کاهش داده است (Saidi, 2022). اما جذابیت آن برای کشورهای ترک‌زبان آسیای مرکزی و به‌ویژه جمهوری آذربایجان بیشتر شده است. ظرفیت قدرت نرم ترکیه از تاریخ، فرهنگ و جغرافیای آن برآمده است. گفتمان ترکیه در مورد قدرت نرم بیشتر بر منابع و کارایی بالقوه آن در راهبردهای خارجی خود متمرکز شده است (Anas, 2011: 235). در این نوشتار تلاش می‌کنیم به این پرسش پاسخ دهیم که قدرت نرم در شکل‌گیری و تعمیق اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان چه نقشی داشته است؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که قدرت نرم به‌عنوان عاملی محرک و تسهیل‌کننده در اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان نقش داشته است. نویسندگان با بهره‌گیری از مبانی نظری قدرت نرم جوزف نای و روش ردیابی فرایند، فرضیه خود را به آزمون گذاشته‌اند.

پیشینه پژوهش

یوجه^۱ (۲۰۱۶) در مقاله «همکاری نظامی جمهوری آذربایجان و ترکیه در چارچوب برنامه ناتو و مشارکت برای صلح (۱۹۹۲-۲۰۱۵)» روابط نظامی جمهوری آذربایجان با ناتو را در چارچوب روابط نظامی دوجانبه با ترکیه ارزیابی می‌کند. این مقاله بر بعد نظامی‌امنیتی روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان تمرکز دارد و دیگر ابعاد به‌ویژه نقش قدرت نرم را در روابط دو

1. Ahmet YÜCE

کشور نادیده می‌گیرد. میکائیل^۱ و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله «روابط اقتصادی و سیاسی ترکیه و آذربایجان» روابط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جمهوری آذربایجان و ترکیه را بررسی می‌کنند. آن‌ها فقط توسعه روابط اقتصادی دو کشور را در سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵ پوشش می‌دهند. وطن‌خواه و نوازی (۲۰۲۰) در مقاله «رویکرد ترکیه به بحران ناگورنوقره‌باغ» اشاره می‌کنند که ترکیه در درگیری قره‌باغ به باکو کمک کرد تا پیروز شود و البته این پیروزی در درازمدت نیز به سود خود ترکیه خواهد بود. ترکیه با سیاست‌های پان‌ترک‌گرایی، جلوگیری از نفوذ ایران و روسیه در منطقه و مشارکت در تولید نفت جمهوری آذربایجان و انتقال آن از خاک خود کمک کرد تا جنگ قره‌باغ به سود جمهوری آذربایجان پایان یابد.

مایلیان^۲ (۲۰۲۰) در مقاله «درک پویایی اساسی روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان: یک ملت، دو دولت؟» پویایی در حال تغییر روابط دوجانبه جمهوری آذربایجان و ترکیه را ترسیم و زیربنای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی روابط دوجانبه را آشکار می‌کند. او جایگاه ترکیه و جمهوری آذربایجان را در روابط سیاست خارجی یکدیگر بررسی و ادعا می‌کند که مرحله کنونی روابط باکو و آنکارا بر اساس منافع عمل‌گرایانه پیش می‌رود. نویسنده معتقد است با وجود شعار «یک ملت، دو دولت» منافع ملی ترکیه و جمهوری آذربایجان همیشه هم‌سو نیست و آن‌ها از منافع ملی عمل‌گرایانه پیروی می‌کنند. نیلی (۲۰۲۱) در مقاله «بیانیه ترک‌محور در همکاری‌های نظامی سیاسی ترکیه و جمهوری آذربایجان» پویایی هدف‌های اصلی برقراری روابط نظامی سیاسی ترکیه و جمهوری آذربایجان را بیان می‌کند. او با اشاره به بیانیه شوشی، توسعه همکاری‌های نظامی سیاسی ترکیه و جمهوری آذربایجان را بخشی از برنامه‌های همگرایی جهان ترک با محوریت پان‌ترک‌گرایی معرفی می‌کند. آواتکوف^۳ (۲۰۲۲) در مقاله «ترکیه و جمهوری آذربایجان: یک ملت - یک دولت؟» همکاری‌های ترکیه و جمهوری آذربایجان در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی، فنی، فرهنگی و بشردوستانه را بررسی می‌کند. او وحدت جمهوری آذربایجان و ترکیه در زمینه سیاسی را بر اساس قالب‌های دوستی دشمنی ارزیابی و اشاره می‌کند آنکارا و باکو هر دو در حال ایجاد روابط دوستانه با

۱. Elnur Hasan Mikail

۲. Lilit Mayilyan

۳. Vladimir Avatkov

کشورهای ترک آسیای مرکزی هستند. در همان حال، ارمنستان را به عنوان دشمن مشترک در نظر دارند. تمرکز آواتکوف بیشتر بر نقش عامل‌های بیرونی در اتحاد باکو و آنکاراست؛ ولی در این نوشتار اتحاد دو کشور بر اساس قدرت نرم بررسی می‌شود.

صالحی یگانه و رئیسی‌نژاد (۲۰۲۳) در مقاله «عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اتحاد راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان» در سه سطح و سه حوزه عامل‌های مؤثر بر اتحاد ترکیه و جمهوری آذربایجان را بررسی می‌کنند. آن‌ها معتقدند مجموعه‌ای از عامل‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچر در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی سبب شکل‌گیری و تعمیق اتحاد ترکیه و جمهوری آذربایجان شده‌اند. آن‌ها اطلاعات کلی از عامل‌های تأثیرگذار در سطح‌های مختلف بر اتحاد این دو کشور ارائه می‌دهند. نقش قدرت نرم در این پژوهش برجسته نشده است. شفی‌یف^۱ (۲۰۲۳) در مقاله «آذربایجان و پیدایی اتحاد ترک‌ها» به تکامل سازمان کشورهای ترک می‌پردازد. هرچند او اطلاعات سودمندی در مورد روابط دو کشور ارائه می‌دهد؛ چگونگی شکل‌گیری اتحاد بین این دو کشور را به خوبی توضیح نمی‌دهد. رئیسی‌نژاد و خانمحمدی (۲۰۲۴) در مقاله «حضور ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران» به نقش ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران پرداخته‌اند و حضور ترکیه در آسیای مرکزی در حوزه اقتصادی و سیاسی نظامی را سبب حذف ایران از طرح‌های انتقال کالا و انرژی آینده، فرسایش ژئوپلیتیک و در حوزه فرهنگی سبب گسترش پان‌ترک‌گرایی می‌دانند.

روش پژوهش: ردیابی فرایند

در این پژوهش از «روش ردیابی فرایند»^۲ استفاده می‌کنیم. این روش برای نخستین بار در رشته روان‌شناسی شناختی، در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در آمریکا استفاده شد. در سال ۱۹۷۹ الکساندر جورج^۳ از روش ردیابی فرایند برای توصیف تاریخی استفاده کرد. در آن زمان تعریفی که از روش ردیابی فرایند ارائه شد، براساس متغیرهای میانی به منظور استخراج

1. Farid Shafiyev

2. Process tracking method

3. Alexander L. George

استنباط‌هایی بود که مشخص می‌کرد چگونه چنین فرایندی رخ داده است و چگونه به معلول ختم شده است (Bennet and Checkel, 2012: 6). روش ردیابی فرایند می‌تواند هم در توصیف پدیده‌های سیاسی و اجتماعی و هم در ارزیابی ادعاهای علی نقش تعیین‌کننده داشته باشد. ردیابی فرایند، ابزاری تحلیلی برای استخراج استنتاج‌های توصیفی و علی از شواهد تشخیصی است که بیشتر به‌عنوان بخشی از توالی زمانی رویدادها یا پدیده‌ها درک می‌شوند. به‌عنوان ابزار استنتاج علی، ردیابی فرایند بر آشکارشدن رویدادها یا موقعیت‌ها در طول زمان تمرکز می‌کند. برای تحلیل یک فرایند باید بتوانیم مراحل اصلی فرایند را مشخص کنیم که به‌نوبه خود امکان تجزیه و تحلیل خوبی از تغییر و توالی را فراهم می‌کند. هدف اصلی در این روش، این است که نشان دهد چگونه یک علت (علت‌ها) بالقوه بر تغییرها یا مجموعه خاصی از تغییرها اثر گذاشته است. در این نوشتار اتحاد راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان را به‌عنوان فرایند تاریخی و نه یک وضعیت، توصیف می‌کنیم. بدین معنا که فرایند شکل‌گیری اتحاد، نقطه شروعی داشته و با گذراندن مسیر تاریخی به نقطه اوج رسیده است. با به‌کارگیری این روش در پی تبیین نقش قدرت نرم در سیر شکل‌گیری این اتحاد هستیم.

مبانی نظری: قدرت نرم

در عرصه روابط بین‌الملل، قدرت و سیاست درهم‌تنیده است و نمی‌توان این دو را از یکدیگر جدا کرد (Carr, 1941). قدرت از زمان نوشته‌های اولیه توسیدید^۱ و ماکیاول^۲ بخش جدایی‌ناپذیر روابط بین‌الملل بوده است و پایه‌های محکم آن در مکتب فکری واقع‌گرایی با توجه ویژه به بعد مادی (سخت) پی‌ریزی شد، اما تحول‌هایی مانند جهانی‌شدن، پیشرفت در فناوری ارتباطات، پایان جنگ سرد و تغییر در پویایی قدرت بین‌المللی، پیدایی مفهوم «قدرت نرم» را که جوزف نای^۳ ابداع کرد، تسهیل کرد (Çevik, 2019: 52). رابرت دال^۴ قدرت را توانایی یک بازیگر برای تأثیرگذاری بر کارهای بازیگر دیگر تعریف می‌کند (Dahl, 1957: 201-215).

1. Thucydide
2. Machiavelli
3. Joseph Nye
4. Robert Alan Dahl

مورگنتا^۱ نه عنصر مختلف قدرت ملی را پیشنهاد می‌کند که شامل جغرافیا، منابع طبیعی، ظرفیت صنعتی، آمادگی نظامی، جمعیت، شخصیت ملی، روحیه ملی، کیفیت دیپلماسی و کیفیت دولت می‌شود. از این نه عنصر، عناصر شخصیت ملی، روحیه ملی، کیفیت دیپلماسی و کیفیت دولت با منابع ناملموس قدرت همراه است (Fan, 2008: 147-158).

در عصر پساجنگ سرد، پایه‌های قدرت از تأکید بر قدرت سخت دور شده و به جای آن به سمت اتکا بر اقناع با ابزارهای دیگر و در نتیجه، قدرت ناملموس (قدرت نرم) حرکت کرده است (Nye, 1990: 153-171). نای، قدرت را به دو بخش سخت و نرم تقسیم می‌کند. تهدید به زور، استفاده از زور، مشوق‌های مالی و مجازات‌های اقتصادی نمونه‌هایی از مؤلفه‌های قدرت سخت هستند. قدرت نرم توانایی یک کشور است در وادارکردن کشورهای دیگر به انجام کاری که می‌خواهد نه از راه زور، بلکه به وسیله جاذبه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک که در اختیار دارد انجام شود (Nye, 1990: 181-182). به بیانی، جنس قدرت نرم از نوع اقناع و قدرت سخت از مقوله اجبار است. قدرت نرم، شیوه غیرمستقیم رسیدن به نتایج دلخواه است. برخلاف قدرت سخت که بر پاداش یا تهدید مبتنی است، قدرت نرم، بدون پاداش و تهدید، به کار گرفته می‌شود. در واقع توانایی دستیابی به نتیجه دلخواه از راه جذب کردن (نه از راه اجبار یا پاداش) است. سرشت قدرت نرم بر پایه توانایی شکل‌دهی به ترجیح‌های دیگران استوار است و این موضوع به‌گونه‌ای ناملموس و با استفاده از جاذبه‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نهادهای سیاسی انجام می‌شود. اگر کشوری ارزش‌هایی ارائه کند که دیگران خواستار پیروی از آن باشند، هزینه کمتری برای رسیدن به هدف‌های خود می‌دهد. به گمان نای، راه‌های گوناگونی برای استفاده از قدرت نرم وجود دارد که می‌توان با استفاده از آن‌ها به نتایج مطلوب رسید (Nye, 2006: 3).

نای سه مهارت را در کاربست قدرت نرم ضروری می‌داند: نخستین مهارت، هوش هیجانی است که به معنی توانایی کنترل احساسات و استفاده از آن‌ها در ارتباط با دیگران است. دوم، ایجاد تصویری از آینده که دیگران را جذب کند. سوم، مهارت‌های ارتباطی است که شامل مهارت‌های بیانی و توانایی استفاده از ابزارهای ارتباطی غیرکلامی است. نای به‌گونه‌ای ضمنی

---

1. Hans J. Morgenthau

می‌گوید که نهادهای جامعه مدنی مانند سازمان‌های مردم‌نهاد، دانشگاه‌ها، کلیساها، مؤسسه‌ها و دیگر گروه‌های غیردولتی از کانون‌های تولیدکننده قدرت نرم هستند (Nye, 2011: 90). فرهنگ، سیاست و سیاست خارجی سه منبع اصلی قدرت نرم هستند که می‌توانند دیگران را در تأثیر قرار دهند (Nye, 2011: 84).

به گفته نای، قدرت نرم محرک رفتاری است که جاذبه و الگو آن را هدایت می‌کنند. این قدرت به اشتغال ذهنی جوامع دیگر با ایجاد جاذبه توجه ویژه داشته است. زمانی یک کشور یا یک جامعه به قدرت نرم دست می‌یابد که بتواند اطلاعات و دانایی را به منظور پایان‌بخشیدن به موضوع‌های مورد اختلاف به کار گیرد و از اختلاف‌ها به گونه‌ای بهره‌برداری کند که نتیجه آن گرفتن امتیاز باشد. کاربرد رسانه‌های جمعی در مناقشه‌ها یکی از نمونه‌های قدرت نرم است. رسانه می‌تواند جایگزین فشار نظامی شود. در اینجا کاربست زور و اجباری دیده نشده است، بلکه افکار عمومی به وسیله جنگ رسانه‌ای اقناع می‌شود. آثار قدرت نرم می‌تواند طولانی‌مدت باقی بماند و حتی ماندگار شود. نای معتقد است که یک کشور اگر پیوندهای عاطفی مانند جذابیت را با مخاطبان خارجی دلخواه خود برقرار کند، رسیدن به هدف‌های سیاسی برای آن آسان‌تر می‌شود (Nye, 2004: 5). این نظریه با تأکید بر بعد نرم قدرت در تبیین اتحاد راهبردی ترکیه با جمهوری آذربایجان که پیوندهای فرهنگی‌زبانی دارند، چارچوبی قابل اعتنا است.

ردیابی فرایند اتحاد باکو و آنکارا

دولت عثمانی در پایان جنگ جهانی اول شکست خورد و مستعمره‌های خود را از دست داد و ترکیه در نتیجه قرارداد لوزان^۱ در سال ۱۹۲۳ از خاکستر دولت عثمانی برخاست. جمهوری آذربایجان نیز نخستین‌بار در ۲۸ مه ۱۹۱۸ حزب مساوات را با حمایت‌های این دولت تأسیس کرد. در طول جنگ سرد، ترکیه به‌عنوان سنگری حیاتی در برابر گسترش قدرت نظامی شوروی به مدیترانه و خاورمیانه عمل می‌کرد (Larrabee, 2010: 157) و فقط با برقراری تماس‌های فرهنگی و اقتصادی، با قفقاز جنوبی ارتباط داشت. پس از فروپاشی اتحاد شوروی

---

1. Treaty of Lausanne

و اعلام استقلال جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۱، روابط جمهوری آذربایجان و ترکیه با سرعت بیشتری گسترش یافت. ترکیه در ۹ نوامبر، استقلال جمهوری آذربایجان را به رسمیت شناخت و در ۱۴ ژانویه ۱۹۹۲ روابط دیپلماتیک در میان دو کشور برقرار شد. بدین ترتیب ترکیه نخستین کشوری بود که استقلال جمهوری آذربایجان را به رسمیت شناخت (Aydin and Tezel-Aydin, 2002: 39).

سفر تورگوت اوزال، رئیس‌جمهور ترکیه به جمهوری آذربایجان در مه ۱۹۹۲ و دادن بیانیه مشترک در این سفر، مسیرهای اصلی توسعه روابط دو کشور را مشخص کرد. براساس این بیانیه، جمهوری آذربایجان و ترکیه شروع به برداشتن گام‌های منسجمی برای همکاری مشترک کردند. در ۸ فوریه ۱۹۹۴ اولین سفر رسمی حیدر علی‌اف^۱ رئیس‌جمهور آذربایجان به ترکیه انجام شد. حیدر علی‌اف در این سفر با رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر و رئیس پارلمان ترکیه دیدار و بر توسعه روابط دوجانبه تأکید کرد. در این سفر، دو کشور موافقت‌نامه همکاری در زمینه‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی، موافقت‌نامه توسعه دوستی و شماری اسناد دیگر را امضا کردند. دومین سفر رسمی حیدر علی‌اف به ترکیه در سال ۱۹۹۷ بود. در این سفر، در مورد تعمیق همکاری‌های راهبردی توافق کردند. حیدر علی‌اف در سال ۱۹۹۷ نشان دولتی ترکیه و در سال ۱۹۹۹ جایزه بین‌المللی صلح آتاتورک را دریافت کرد (Hasanoğlu, 2020: 276).

با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۲۰ و تأثیرپذیری از دیدگاه داوود اوغلو، ارتباط گسترده با محیط پیرامونی در دستور کار مقام‌های ترکیه قرار گرفت. از این رو، ترکیه کوشید نفوذ خود را در قفقاز جنوبی افزایش دهد. برای رسیدن به این هدف، جمهوری آذربایجان کلید دست‌یافتن ترکیه به این منطقه و منابع آن بود. زمینه‌های مشترک فرهنگی و زبانی میان دو کشور ترکیه و جمهوری آذربایجان عامل تسریع‌کننده و مهمی برای ترکیه در جهت توسعه نفوذ در منطقه محسوب می‌شد. بر همین اساس، ترکیه با این کشور روابط مستحکمی برقرار کرد (Falahat Pishah and Mozaffari, 2014: 45). در ۲۵ سال گذشته صادرات جمهوری آذربایجان به ترکیه با نرخ سالانه ۳،۲۱ درصد افزایش یافته است که از ۹،۲۰ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۶۱،۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده و صادرات ترکیه به جمهوری

1. Heydər Əlirza oğlu Əliyev

آذربایجان نیز با نرخ سالانه ۷،۱۰ درصد افزایش یافته است که از ۱۶۱ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۰۳،۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است (OECD World, 2022).

تا اینجا روند اتحاد ترکیه و جمهوری آذربایجان بعد از فروپاشی اتحاد شوروی ردیابی و نشان داده شد. اما اتحاد این دو کشور در جنگ دوم قره‌باغ و بعد از آن عمق بیشتری پیدا کرد. رجب طیب اردوغان^۱ رئیس‌جمهور ترکیه پس از آغاز جنگ قره‌باغ اعلام کرد: «ملت ترکیه با تمام امکانات در کنار برادران آذربایجانی خود ایستاده و همبستگی خود را تقویت می‌کند.» مولود چاووش اوغلو^۲ وزیر امور خارجه ترکیه نیز اعلام کرد به هر صورتی که جمهوری آذربایجان بخواهد در کنارش خواهیم بود. او گفت: «ما هم در میدان و هم روی میز در کنار جمهوری آذربایجان عزیز هستیم.» چاووش اوغلو همچنین گفت ترکیه و جمهوری آذربایجان را حتی می‌توان در صورت لزوم به‌عنوان «یک کشور» به حساب آورد (Salehi Yeganeh and Raisinejad, 2023: 91).

نقش ترکیه در جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ چنان برجسته بود که پاشینیان^۳ نخست‌وزیر ارمنستان این جنگ را «حمله ترکیه به قفقاز جنوبی پس از صدسال برای ادامه نسل‌کشی ارمنه» نامید (Salehi Yeganeh and Raisinejad, 2023: 91). آنکارا با دخالت نظامی در جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، می‌کوشد نفوذ خود را بر منطقه قفقاز جنوبی افزایش دهد که می‌تواند به وابستگی بیشتر جمهوری آذربایجان به ترکیه نسبت به ایران و روسیه منجر شود (Coskun & Spicer, 2020). در واقع، پشتیبانی همه‌جانبه ترکیه از جمهوری آذربایجان در جنگ قره‌باغ، سرمایه‌گذاری تاریخی آنکارا در جهت توسعه هرچه بیشتر روابط با باکو و تعمیق نفوذ در آن کشور برآورد می‌شود که بدون دادن هزینه سنگین، سال‌ها از آن بهره خواهد برد. روابط آنکارا و باکو، بعد از جنگ قره‌باغ عمق بیشتری پیدا کرده است.

سازوکارهای قدرت نرم ترکیه

---

1. Recep Tayyip Erdoğan
2. Mevlüt Çavuşoğlu
3. Pashinyan

یکی از اجزای مهم قدرت نرم ترکیه، جنبه ارزشی آن است. جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ به‌عنوان یک جمهوری دموکراتیک و غیردینی تأسیس شد. این کشور از نخستین کشورهایی بود که به زنان حق رأی و نامزدی در انتخابات داد و بنا بر اصل آتاتورک «صلح در خانه، صلح در جهان» عمل کرد. برخی از ارزش‌های دموکراتیک همچنان در جامعه ترکیه مهم هستند. ترکیه به این دلیل جذاب است که کشوری غیردینی و دموکراتیک است که به‌عنوان الگو برای کشورهای مسلمان خاورمیانه مطرح می‌شود. عرفی‌گرایی، ترکیه را از ایران در میان بازیگران منطقه‌ای و متعلق به جهان اسلام متمایز کرده است.

بولنت اجویت^۱ نخست‌وزیر ترکیه در سال ۱۹۹۹ در سخنرانی در مؤسسه واشینگتن گفت «به باور من ترکیه الگویی برای کشورهای اسلامی است. ... معتقدم که نمونه ترکیه در این زمینه نقش مهمی داشته است، زیرا تجربه ترکیه ثابت کرده است که اسلام می‌تواند با نوسازی، عرفی‌گرایی و دموکراسی سازگار باشد» (Ecevi, 1999t). دموکراتیک‌سازی، عرفی‌گرایی و رشد اقتصادی، از گذشته نقش مهمی در تقویت اقتدار بین‌المللی ترکیه داشته است. ترکیه به‌عنوان قدرتی مسئول معرفی می‌شود که تاریخ، فرهنگ، هویت و موقعیت جغرافیایی را برای پیشبرد دموکراسی و اقتصاد در ترکیه و خارج از آن بسیج می‌کند. ترکیه از میراث فرهنگی خود که متشکل از مؤلفه‌های عثمانی، ترکی و اسلامی است برای پیشبرد قدرت نرم خود استفاده می‌کند. ترکیه به‌عنوان کشوری بیشتر مسلمان، خود را به‌عنوان مرکز اندیشه اسلامی و حامی اسلام سیاسی در منطقه تثبیت کرده است. عامل اصلی قدرت نرم، اداره امور مذهبی (دیانت) است. دیانت در شماری از جنبه‌های مهم مسیر جدید سیاست خارجی ترکیه که نشان‌دهنده هویت و منافع اسلام‌گرایان است، استفاده شده است. از یک‌سو دیانت به هویت‌سازی و ایدئولوژی می‌پردازد. از سوی دیگر، در سطح بین‌المللی فعالیت‌های خیریه انجام می‌دهد (Mamedov, 2023: 739).

آموزش اسلامی در خارج از ترکیه برای مدت طولانی، فقط به مدرسه‌های فتح‌الله گولن^۲ مربوط بود. این مدرسه‌ها شبکه‌ای از مؤسسه‌های آموزشی بودند که پیروان نویسنده و واعظ ترکیه‌ای، فتح‌الله گولن تأسیس کرده بودند. با وجود برخی انتقادها برای ترویج اسلام و

---

1. Bulent Ecevit
2. Fethullah Gulen

ارزش‌های ترکی توسط نهادهای غیردینی، مدرسه‌های گولن با موفقیت در ۱۶۰ کشور در سراسر جهان فعالیت کرده‌اند. ضربه واقعی به مدرسه‌های گولن، کودتای سال ۲۰۱۶ بود. در نتیجه، دولت اقدام‌هایی را برای بستن مدرسه‌های گولن در ترکیه انجام داد و از دیگر کشورها نیز خواسته است که این کار را انجام دهند. با این حال، بلافاصله پس از بسته شدن مدرسه‌های گولن، جایگزینی در قالب مجتمع آموزشی معارف پیشنهاد شد. بنیاد معارف ترکیه سازمانی غیرانتفاعی است که دولت ترکیه در سال ۲۰۱۶ برای ارائه خدمات آموزشی در خارج از کشور تأسیس کرد. این سازمان برای ترویج و گسترش فرهنگ و زبان ترکی، به ایجاد پل‌هایی در میان کشورهای مختلف و کمک به توسعه منابع انسانی در سراسر جهان اقدام می‌کند. مدرسه‌های معارف در بیش از ۵۵ کشور از جمله بالکان، آسیای مرکزی، آفریقا و خاورمیانه فعالیت می‌کنند و در حال حاضر ۴۷۷ مؤسسه آموزشی این بنیاد وجود دارد. این سازمان برای دانشجویان کشورهای مختلف برای تحصیل در ترکیه، بورسیه تحصیلی فراهم و از پژوهش‌های علمی حمایت می‌کند (Türkiye Maarif Vakfi, 2024).

بولنت ارس^۱ مدیر مرکز پژوهش‌های راهبردی وزارت امور خارجه ترکیه، استدلال می‌کند که راهبرد جدید ترکیه، آغاز پیشرفت روانی در بالکان برای خنثی کردن خاطره‌های منفی گذشته است. ترکیه با این کار تلاش می‌کند از قدرت نرم خود برای تقویت روابط اقتصادی خود با کشورهای منطقه به عنوان سکوی پرشی برای رسیدن به موقعیت جهانی استفاده کند. قدرت نرم ترکیه از زمان روی کار آمدن دولت حزب عدالت و توسعه با جذابیت آن برای همسایگی خود در حال رشد بوده است. محصولات ترکیه، تلویزیون، مدرسه‌ها و کمک‌های توسعه قدرت نرم آن را افزایش داده است. مدرسه‌های بنیاد معارف رشد قابل توجهی کردند. شرکت‌های ساختمانی ترکیه در حال بازسازی برخی از مناطق گرجستان و جمهوری آذربایجان هستند. تجارت بزرگ ترکیه در حال راه‌اندازی مشاغل جدید و گشایش کارخانه در بلغارستان است. بانک‌های ترکیه بر بخش مالی در بوسنی تسلط دارند. در سراسر بالکان، قفقاز جنوبی و خاورمیانه، مردم فیلم‌ها و رسانه‌های ترکی را تماشا می‌کنند و سریال‌های ترکی که

دیدگاهی از سبک زندگی جدید ترکی اسلامی را منتشر می‌کنند در سراسر خاورمیانه محبوب هستند (Gürzel, 2014: 95-105).

سازوکار مهم دیگر قدرت نرم ترکیه، ایجاد سازمان کشورهای ترک است. سازمان کشورهای ترک در سال ۲۰۰۹ (که در آن زمان شورای همکاری کشورهای ترک‌زبان - شورای ترکی نامیده می‌شد) به‌عنوان سازمان بین‌دولتی با هدف کلی ترویج همکاری همه‌جانبه میان کشورهای ترک براساس توافق‌نامه نخجوان که در میان جمهوری آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان و ترکیه امضا شد، تأسیس شد. در هفتمین نشست سران که در اکتبر ۲۰۱۹ در باکو برگزار شد، ازبکستان به‌عنوان عضو کامل به آن پیوست. مجارستان در ششمین نشست سران در سپتامبر ۲۰۱۸ در شهر چولپون آتا^۱ وضعیت ناظر در سازمان را دریافت کرد. در هشتمین نشست سران که در نوامبر ۲۰۲۱ برگزار شد، ترکمنستان به‌عنوان عضو ناظر به سازمان پیوست. جمهوری ترک قبرس شمالی در نهمین نشست سران که ۱۱ نوامبر ۲۰۲۲ در سمرقند برگزار شد به‌عنوان عضو ناظر به سازمان کشورهای ترک پیوست. سازمان کشورهای ترک که بر چهار رکن اصلی تاریخ مشترک، زبان مشترک، هویت مشترک و فرهنگ مشترک بنا شده است، خود را به محدوده این پیوندها محدود نمی‌کند. هدف آن گسترش زمینه‌های همکاری دوجانبه مانند اقتصاد، علم، آموزش، حمل‌ونقل، گمرک، گردشگری و دیگر زمینه‌های مختلف در میان کشورهای عضو است. در حقیقت، سازمان متعهد به تقویت صلح و ثبات، ترویج همکاری‌های گسترده میان کشورهای عضو است (Organization of Turkic States, 2022). هرچند در این سازمان زبان ترکی بین کشورهای عضو مشترک نیست و فهم این زبان بین این کشورها دشوار است و هنوز یک زبان مشترک میان آن‌ها وجود ندارد؛ در بیانیه دهمین نشست سران سازمان کشورهای ترک، به مناسبت نودمین سالگرد جشنواره زبان، برای ایجاد «کمیسیون الفبای مشترک» برای الفبای یکپارچه جهان ترک تصمیم گرفتند (Organization of Turkic States, 2023).

قدرت نرم ترکیه در جمهوری آذربایجان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد روابط دو کشور شناخته می‌شود و یکی از جنبه‌های مهم آن تبادل فرهنگی است. ترکیه و جمهوری آذربایجان از نظر فرهنگی ارتباط‌های عمیقی دارند. برگزاری جشنواره‌های فرهنگی، هنری و ادبی مشترک

سهم زیادی در تحکیم این رابطه دارد. ترکیه به‌عنوان یک الگو در ابعاد هنری و ادبی برای جمهوری آذربایجان مطرح می‌شود و این موضوع به شکل‌گیری هویتی مشترک کمک کرده است. از دیگر ابعاد قدرت نرم ترکیه، همکاری‌های آموزشی و دانشگاهی است. بسیاری از دانشجویان آذربایجانی در دانشگاه‌های ترکیه تحصیل می‌کنند. این موضوع موجب گسترش روابط انسانی و شناخته‌تر شدن فرهنگ و زبان ترکی در جمهوری آذربایجان می‌شود. برنامه‌های تبادل استاد و دانشجو میان دو کشور نیز در چند سال اخیر افزایش یافته و این موضوع به شکل‌گیری شبکه انسانی و کارشناسی مرتبط کمک کرده است. همچنین ترکیه به‌وسیله رسانه‌ها به گسترش تأثیر فرهنگی خود در جمهوری آذربایجان همت کرده است. شبکه‌های تلویزیونی و رسانه‌های اجتماعی ترکیه در جمهوری آذربایجان محبوبیت زیادی دارند. آن‌ها نقش مهمی در شکل‌دادن به ذهنیت و شناخت مردم جمهوری آذربایجان از ترکیه دارند. این تأثیر با برنامه‌های تلویزیونی، فیلم‌ها و موسیقی ترکیه آشکارا دیده می‌شود.

نفوذ مذهبی ترکیه در جمهوری آذربایجان به‌دلیل ویژگی تاریخی و نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی در این کشور، بیش از دیگر کشورهای بازمانده از فروپاشی اتحاد شوروی است. جنبش گولن از مؤثرترین و موفق‌ترین بازیگران غیردولتی بود که قدرت نرم ترکیه را برای چندین دهه در جمهوری آذربایجان تا زمان انشعاب و جنگ قدرت با حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۱۳ پیش برد. از نهادهای مذهبی ترکیه در جمهوری آذربایجان می‌توان به نهاد دیانت که نهاد رسمی دولتی ترکیه است اشاره کرد. این نهاد با مقام‌های جمهوری آذربایجان برای فعالیت به‌عنوان یک بازیگر مذهبی توافق دارد. مخاطبان آن به مسلمانان اهل سنت محدود است (Jödicke, 2017: 41-45).

در زمینه سیاست خارجی، حمایت‌های ترکیه از جمهوری آذربایجان در برابر چالش‌های بین‌المللی و تنش‌های منطقه‌ای به‌ویژه در مسائل مربوط به قره‌باغ، موجب افزایش محبوبیت ترکیه در جمهوری آذربایجان شده است. این همکاری‌ها نه تنها در بعد نظامی، بلکه در جنبه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی نیز نمود دارد. دیپلماسی فعال و تعامل‌های نزدیک میان دو کشور، موقعیت ترکیه را به‌عنوان قدرت حامی و دوست به مردم جمهوری آذربایجان معرفی کرده است. این حمایت‌ها در جهت موازنه در برابر چالش‌های منطقه‌ای بسیار مهم برآورد می‌شود. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری آذربایجان، با

ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی به تقویت قدرت نرم این کشور کمک کرده است. طرح‌هایی مانند خط لوله نفت و گاز و همکاری در بخش‌های مختلف صنعتی و تجاری، سبب شده است ترکیه در جمهوری آذربایجان شریک اقتصادی مهم شناخته شود. این سرمایه‌گذاری‌ها به افزایش نفوذ فرهنگی و سیاسی ترکیه در جمهوری آذربایجان کمک کرده و موجب نزدیک‌تر شدن دو کشور شده است.

از سازوکارهای چندگانه قدرت نرم ترکیه می‌توان به این نمونه‌ها اشاره کرد: سازمان همکاری و هماهنگی ترکیه، سازمان هماهنگ‌کننده دیپلماسی عمومی، بنیاد یونس امره^۱، سازمان رادیو و تلویزیون دولتی ترکیه، خبرگزاری آنا تولی، سازمان ترک‌های خارج از کشور و جوامع خویشاوند، شرکت هواپیمایی ترکیه، سازمان بین‌المللی فرهنگ ترک، بنیاد معارف، هلال‌احمر ترکیه، سازمان مدیریت بحران ترکیه، اداره امور مذهبی (سازمان دیانت)، نیروهای مسلح ترکیه، سازمان کشورهای ترک، دانشکده بین‌المللی ترک، شورای تجارت ترک، اتاق بازرگانی و صنعت ترک و اتحادیه دانشگاه‌های ترک. هدف ترکیه از این اقدام‌ها تقویت همکاری میان ترکیه و جمهوری‌های ترک در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و علمی آموزشی است. در همین زمینه، ترکیه در جمهوری‌های ترک‌زبان مدرسه‌ها و دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی ایجاد کرده است که اساس سیاست آموزشی این کشور است (Nelli, 2021: 24-28).

۶. نقش قدرت نرم در شکل‌گیری و تعمیق روابط آنکارا و باکو

یکی از اصلی‌ترین نمودهای قدرت نرم ترکیه در قفقاز، ارائه الگوی پیشرفت ترکی برای کشورهای این منطقه به‌ویژه جمهوری آذربایجان است که با هدف افزایش حوزه نفوذ سیاسی در منطقه و جلوگیری از نفوذ الگوی اسلام تندرو و الگوی پیشرفت جمهوری اسلامی ایران طرح‌ریزی شده است (Falihat Pishch and Others, 2014: 45). دولت ترکیه نظام سیاسی خود را به‌عنوان نظامی غیردینی و غرب‌محور مبتنی بر اقتصاد بازار آزاد به‌عنوان الگویی برای جمهوری آذربایجان ارائه کرد (Sinkaya, 2019: 13). ترکیه مشتاقانه می‌خواست با بزرگ‌نمایی پیشینه ایدئولوژیک رقابت‌ها، اهمیت تعیین‌کننده خود را به‌عنوان نماینده تمدن غرب در رویارویی با

^۱ Yunus Emre Enstitüsü

اسلام‌گرایی و نفوذ ایران در حوزه جنوبی شوروی یادآوری کند. غرب نیز با ترس از اینکه خلاً ایدئولوژیک ناشی از فروپاشی اتحاد شوروی به بنیادگرایی اسلامی در میان مسلمانان اوراسیا منجر شود، کوشید ترکیه را به‌عنوان کشوری مسلمان و در همان حال الگوی دموکرات و غیردینی معرفی کند (Torun, 2016: 10).

از زمان بنیان‌گذاری ترکیه نوین به دست مصطفی کمال آتاتورک در دهه دوم سده بیستم، رهبران ترکیه تلاش کردند نفوذ خود را در ورای مرزهای ترکیه گسترش دهند. از آن زمان، ایده پان‌ترکی و پان‌تورانی به ابزاری برای ایجاد بستر فرهنگی و ایدئولوژیک نفوذ ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز تبدیل شد. هرچند این ایده در ظاهر بر یگانگی ترک‌زبانان تأکید دارد، در واقعیت ایده برتری‌طلبی آنکارا را تأیید می‌کند. جمهوری آذربایجان بلافاصله پس از استقلال علاقه‌مند به برقراری روابط با ترکیه بود. بحث‌های پان‌ترکی در جمهوری آذربایجان با روی کار آمدن حزب جبهه خلق آذربایجان به رهبری ابوالفضل ایلچی بیگ شدت گرفت. ایلچی بیگ روابط با ملت‌های ترک به‌ویژه ترکیه را در اولویت روابط خارجی خود قرار داد. او زمینه‌های نفوذ بیشتر ترکیه را در جمهوری آذربایجان فراهم کرد (Javadi Arjamand and Fallah, 2015: 214). ایلچی بیگ از ستایشگران مصطفی کمال آتاتورک و طرف‌دار ایده دولت غیردینی با نگرش غرب‌گرا بود (Souleimanov, 2011: 15). در همین زمینه، باکو اعلام کرد که ترکیه متحد راهبردی اصلی او است و مردم ترکیه و جمهوری آذربایجان یکی هستند و تنها به دو کشور متفاوت تقسیم شده‌اند. شعار «یک ملت - دو دولت» به مسیر اصلی سیاست خارجی جمهوری آذربایجان در ارتباط با ترکیه تبدیل شد. پان‌ترک‌گرایی از اوایل دهه ۱۹۹۰ نقش مهمی در پیوند باکو و آنکارا داشت (Nelli, 2021: 45-46). الهام علی‌اف نیز زمانی که در سال ۲۰۰۳ به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب شد، در مراسم تحلیف با عبارت «هر جا ترکیه است، آنجا آذربایجان است» مسیر روابط دو کشور در آینده را نشان داد. رجب طیب اردوغان و الهام علی‌اف روابط دو کشور را ابتدا به سطح مشارکت راهبردی و سپس به اتحاد راهبردی ارتقا دادند.

شکست برنامه‌های ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا، ایده پان‌ترک‌گرایی و تشکیل یک «امپراتوری بزرگ» را بیش‌ازپیش برای آنکارا جذاب کرده است. در کنار ایده نعثمانی‌گری که

بر کشورهای عربی دریای مدیترانه و بالکان متمرکز است، اتحاد همه اقوام ترک براساس پیوندهای قومی‌زبانی، از تنگه بسفر تا چین، در دستور کار ترکیه قرار دارد. با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲، ترکیه زبان غیردینی خود را در ظاهر به آرامی کنار گذاشت و مدل پیشرفت محوری از اسلام‌گرایی عرضه کرد. با وجود این، ترکیه هیچ‌گاه ایده پان‌ترک‌گرایی - پان‌توران‌گرایی خود را کنار نگذاشته است (Raisi Nejad, 2022: 120). ایده‌های پان‌ترکی در بسیاری از زمینه‌ها در حال تبدیل شدن به واقعیت است. اندیشه وحدت و سرنوشت مشترک اقوام ترک بیش‌ازپیش در حال شکل‌گرفتن است. دولت‌های ترک‌زبان خود را ملزم به مسئولیت متقابل می‌دانند. در همین زمینه، رئیس‌جمهور آذربایجان الهام علی‌اف گفت مشکل دولت ترکیه باید به مشکل همه دولت‌های ترک تبدیل شود. او نظر خود در مورد آینده کشورهای ترک را این‌گونه بیان کرد: «آرزو داریم استقلال جمهوری آذربایجان را تقویت کنیم، اما در همان حال، هدف ما بنیان «ترکیه بزرگ» و اتحاد همه ترک‌ها با حمایت ترکیه است» (Pachkov, SJ, 2021).

برای ملی‌گرایان ترک، مرزهای فرهنگی این کشور بسیار فراتر از مرزهای سیاسی آن است. اردوغان این باور را آشکارا در یک سخنرانی در نوامبر ۲۰۱۶ بیان کرد. او مدعی شد بین مرزهای فرهنگی و فیزیکی ترکیه تفاوت وجود دارد و این کشور نمی‌تواند به ۷۸۰ هزار کیلومتر مربع محدود شود (Williams, 2021). جوزف نای تأکید می‌کند که قدرت نظامی و سخت می‌تواند به‌طور مستقیم به توسعه قدرت نرم کمک کند. جنگ دوم قره‌باغ این فرصت را برای ترکیه ایجاد کرد تا هدف‌ها و برنامه‌های خود را به‌صورت جدی در قفقاز جنوبی و در پیوند با باکو پیگیری کند. ترکیه با تکیه بر هویت قومی و عنصر ترکی تلاش کرد با جمهوری آذربایجان همبستگی کامل ایجاد کند. در روز نخست درگیری، تلویزیون‌های دولتی ترکیه در منطقه فضولی حاضر بودند که این خود نشانگر اطلاع و هماهنگی قبلی آن‌ها از روز رخداد بود. در روزهای بعدی حضور شبکه‌های تلویزیونی ترکیه در صحنه به قدری پیشرفت که حتی شبکه‌های تلویزیونی باکو، اخبار نبردی را که مربوط به کشورشان بود، به نقل از رسانه‌های ترکیه پخش می‌کردند (Seifaldini, 2021).

وحدت جمهوری آذربایجان و ترکیه در زمینه سیاسی بیشتر براساس دسته‌بندی شریک‌های سیاست خارجی به «دوستان مشترک و دشمنان مشترک» است. بنابراین آنکارا و باکو هر دو در حال ایجاد روابط دوستانه با کشورهای ترک آسیای مرکزی هستند. آن‌ها به ارمنستان به‌عنوان «دشمن» مشترک نگاه می‌کنند. در حوزه نظامی، هر دو کشور به‌دنبال تشکیل ساختارهای نظامی با محوریت ترکیه و ایجاد ارتش یکپارچه ترک در درازمدت هستند. در حوزه فرهنگی، یکپارچه‌شدن دو کشور با محوریت ترکیه در حال گسترش است. روابط دوجانبه ترکیه و جمهوری آذربایجان با «یکپارچه‌شدن» دو کشور در فضای واحد با محوریت ترکیه تقریباً در همه زمینه‌های تعامل، نمود یافته است. ترکیه به‌دنبال نفوذ بر باکو است تا آن را به نقطه مرجع «جهان ترک» زیرپوشش خود تبدیل کند. این روند به‌احتمال زیاد در آینده تقویت می‌شود (Avatkov, 2022: 90).

روابط دو کشور با اعلامیه شوشی عمق بیشتری پیدا کرد. این اعلامیه نقشه راه آینده روابط دو کشور را در زمینه‌های انرژی، حمل‌ونقل، فناوری‌های صنایع دفاعی و نظامی، روابط اقتصادی و بشردوستانه، ترسیم می‌کند. در این بیانیه به هماهنگی و توسعه همکاری‌هایی مربوط به مسائل راهبردی منطقه‌ای و بین‌المللی مورد علاقه دو طرف در جهت توسعه پایدار جهان ترک تأکید شده است (Nelli, 2021: 47). براساس این اعلامیه، دو کشور بار دیگر بر پایبندی خود به همه اسناد بین‌المللی امضا شده میان خود و قرارداد قارص در ۱۳ اکتبر ۱۹۲۱ تأکید کردند. دو کشور بر نقش دو کشور در اجرای راه‌گذر راهبردی گاز جنوبی که به امنیت انرژی منطقه و اروپا کمک می‌کند و تنوع منابع و مسیرهای گاز طبیعی را تضمین می‌کند، تأکید می‌کنند (Veliyev, 2021). اعلامیه شوشی با قراردادهای نظامی سیاسی پیشین میان دو کشور متفاوت است. قراردادهای پیشین همکاری دو کشور را نشان می‌داد، اما بیانیه شوشی آشکارا هماهنگی سیاست کلی در حوزه‌های نظامی، سیاسی و سیاست خارجی را بیان می‌کند. این سند نشان می‌دهد ترکیه در جمهوری آذربایجان نفوذ کامل پیدا کرده است. در قراردادهای پیشین اشاره‌ای به جهان ترک نشده بود، ولی در این بیانیه آشکارا هماهنگی نیروهای دو کشور برای توسعه جهان ترک بیان شده است. بدین ترتیب، در اعلامیه شوشی جلوه‌های پان‌ترک‌گرایی روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان آشکار می‌شود (Nelli, 2021: 48-49).

نتیجه

بعد از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه و عضو نبودن ترکیه در اتحادیه اروپا، ترکیه گسترش نفوذ در مناطق مجاور به ویژه قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی را در دستور کار قرارداد، اما از منابع اقتصادی و مالی لازم برخوردار نبود. بنابراین در درجه نخست بر قدرت نرم به وسیله تبلیغات ایدئولوژیک (پان ترک‌گرایی یا وحدت ترک‌زبانان) و آموزش‌های فرهنگی تمرکز زیادی کرد. ترکیه از پیوندهای زبانی و فرهنگی با کشورهای ترک‌زبان به صورت تبلیغاتی استفاده می‌کند که مبنای سیاست آموزشی این کشور نیز قرار گرفت. این سیاست‌ها به منظور دستیابی به محیط معنوی و فرهنگی مشترکی است که تا امروز رهبران ترکیه فعالانه در جهت آن تلاش می‌کنند. جاه‌طلبی‌های ترکیه برای تبدیل طرح پان ترک‌گرایی به واقعیت بعد از پیروزی در جنگ دوم قره‌باغ و ایجاد تصویری مطلوب از این کشور در ذهن مردم جمهوری آذربایجان، بیشتر شده است. ترکیه از همه ابزارها برای گسترش نفوذ خود در مناطق پیرامونی و تبدیل شدن به قدرت بین‌المللی بهره می‌گیرد. می‌توان گفت هدف آنکارا فقط به افزایش نفوذ در باکو محدود نمی‌شود، بلکه از این راه، به دنبال فراهم کردن سکوی پرتابی برای استفاده از این منطقه برای گسترش نفوذ در آسیای مرکزی است.

هدف این نوشتار بررسی نقش قدرت نرم در اتحاد راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان، بر اساس روش ردیابی فرایند بود. بر همین اساس، نشان داده شد پس از فروپاشی اتحاد شوروی، ترکیه برای پرکردن خلأ مذهبی و ایدئولوژیکی در جمهوری آذربایجان روابط خود را با این کشور آغاز کرد. استدلال نویسندگان این است که قدرت نرم، تسهیل‌کننده و محرک اتحاد راهبردی آنکارا و باکو است. در حوزه فرهنگی، ترکیه تلاش کرد جمهوری آذربایجان را که با بحران هویت روبه‌رو بود در زیر چتر پان ترک‌گرایی قرار دهد. جذابیت ترکیه برای جمهوری آذربایجان، نقش مهمی در شکل‌گیری اتحاد این دو کشور داشته است؛ همکاری دو کشور در زمینه فرهنگی، به حوزه‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی سرریز کرد و به اتحاد آنها عمق بیشتری داد. در حوزه نظامی، هر دو کشور به دنبال تشکیل ساختارهای نظامی با محوریت ترکیه و ایجاد ارتش یکپارچه ترک در درازمدت هستند. روابط اقتصادی دو کشور با طرح‌های کلان اقتصادی عمیق‌تر شده است. از این رو، یکپارچه‌شدن دو کشور در حال گسترش است.

البته باید یادآور شد در این اتحاد وزن ترکیه سنگین تر است و آنکارا در زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، نظامی و امنیتی در جمهوری آذربایجان حضور و نفوذ دارد.

Reference:

- Anas, Omait (2011), "Turkey's Soft Power Challenges in the Arab World", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Vol. 6, No. 2, pp. 233-258, Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17781> (Accessed on: 30/9/2024)
- Avatkov, V. (2022), "Turkey and Azerbaijan: One Nation–One State?" **Mirovaia Ekonomika Imezhdunarodnye Otnosheniia**, Vol. 66, No. 2, pp. 90-100 (doi: 10.20542/0131-2227-2022-66-2-90-100)
- Aydın, M. and Tezel-Aydın (2002), "Turkish Foreign Policy Bibliography, **Center for Strategic Research**, Vol. 25, No. 3, pp. 1-2002, Available at: <https://www.mustafaaydin.gen.tr/wp-content/uploads/2011/02/Turkish-Foreign-Policy-Framework-and-Analysis.pdf>, (Accessed on: 25/8/2024)
- Bozorgmehri, Majid and Seyd Mehdi, Tabatabai (2016), "A Comparative Study of the Foreign Policy of Iran and Türkiye in the South Caucasus from the Collapse of the Soviet Union to 2015", **Foreign Policy Quarterly**, Vol. 31, No. 2, pp. 109-150, Available at: http://fp.ipisjournals.ir/article_28411.html, (Accessed on: 30/8/2024) [in Persian]
- Carr, Eh (1941), **Twenty-Year Crisis: 1919-1939**, London, England: Macmillan.
- Çevik, S. B. (2019), "Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction", Vol. 44, No. 1, pp. 50-71, (doi: 10.1177/0304375419853751)
- Coskun, O. J. Spicer (2020), In Nagorno-Karabakh Conflict, Erdogan Eyes Turkey's "Place in World Order", Available at: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-erdogan-analysis-int-idUSKBN26S0HZ/>, (Accessed on: 17/8/2024)
- Dahl, Robert (1957), "The Cncept of Power", **Behavioral Science**, Vol. 2, No. 3, pp. 201-215, (doi:10.1002/bs.3830020303)

- Davutoglu, Ahmed (2016), **Strategic Depth: Turkey's International Position**, Translated by Mohammad Hossein Nohinejad Momghani, Tehran: Amirkabir Publications, [in Persian]
- Declaration of the Tenth Summit of the Organization of Turkic States (2023), **Organization of Turkic States**, Available at: https://itchf.org/storage/postFile/tenth-summit-declaration-2023-21-en_06-02-2024_16-54-42.pdf (Accessed on: 5/8/2024),
- Ecevit, Bülent (1999), "An Address by the Turkish Prime Minister", **Transcript of Lecture by Bülent Ecevit at the Washington Institute**, Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/address-turkish-prime-minister-full-transcript>, (Accessed on: 5/8/2024)
- Hasanoğlu, M. (2020), **Azerbaijan-Turkey Relations: Main Dynamics in Bilateral Relations and Strategic Alliance Aspect**, Proceedings E-Book
- Falahat Pisheh, Hashmat Allah, Vahid Sharbati Mohammad and Mehdi Mozafari (2014), "Türkiye's Foreign Policy in the South Caucasus and the Interests of Iran and Russia", **Strategic Policy Studies**, Vol. 4, No. 12, pp. 37-60, Available at: https://qpss.atu.ac.ir/article_1221.html, (Accessed on: 15/8/2024) [in Persian]
- Fan Y. (2008), "Soft Power: Power of Attraction or Confusion?" **Place Branding and Public Diplomacy**, Available at: <https://link.springer.com/article/10.1057/pb.2008.4>, (Accessed on: 15/8/2024)
- Gürzel, A. (2014), "Turkey's Role as a Regional and Global Player and its Power Capacity: Turkey's Engagement with Other Emerging States", **Revista de Sociologia e Política**, Vol. 22, No. 8, pp. 95-105, Available at: <https://www.researchgate.net/publication/268575152>, (Accessed on: 15/8/2024)
- Javadi Arjamand, Mohammad Bagher, Fallah, Ehsan (1394), "A Comparative Study of the Foreign Policy of Iran and Turkey in the South Caucasus (with an emphasis on Armenia and the Republic of Azerbaijan)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 8 No. 2, pp. 211-228,

- Available at: https://jcep.ut.ac.ir/article_56845.html , (Accessed on: 19/8/2024), [in Persian]
- Jödicke, A. (2017), Religion and Soft Power in the South Caucasus, **Georgian Institute of Politics**, Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=93022>, (Accessed on: 19/8/2024)
- Larrabee, S. F. (2010), "Turkey's New Geopolitics", Vol. 52, No. 2, pp. 157-180, Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=93022>, (Accessed on: 19/8/2024),
- Mamedov, R. T. (2023), "Soft Power as a Part of Turkish Foreign Policy in Georgia", **International Relations**, Vol. 23, No. 23, pp. 734-747. Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=93022>, (Accessed on: 19/8/2024)
- Mayilyan, L. (2020), "Understanding the Underlying Dynamics of Turkish-Azerbaijani Relations: "One Nation, Two States?" **Ժամանակակից Եվրասիա: Contemporary Eurasia**, Vol. 9, No. 1, pp. 39-67, Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=93022>, (Accessed on: 19/8/2024)
- Mikail, E. H., Atun, Y., & Atun, A. (2019), Turkey-Azerbaijan Economical and Political Relations, **Journal of Political Science**, Vol. 9, No. 3, pp. 512-524, Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=93022>, (Accessed on: 19/8/2024)
- Nelli, M. (2021), 'Pan-Turkism Manifestations of Turkey-Azerbaijan Military-Political Cooperation', **Գիտական Արժախ/Научный Архив/Scientific Artsakh**, Vol. 11, No. 4, pp. 44-53, Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/pan-turkism-manifestations-of-turkey> (Accessed on: 19/8/2024),
- Nye J., J. S. (1990), "The Changing Nature of World Power", **Political Science Quarterly**, Vol. 105, No. 2 pp. 177-192, Available at: <https://www.jstor.org/stable/2151022> (Accessed on: 19/8/2024)
- Organization of Turkic States (2022), Available at: https://www.academia.edu/28699788/Soft_Power_the_Means_to_S

- [access in World Politics Joseph S Nye Jr](#)), (Accessed on: 19/8/2024)
- Pachkov, V. SJ (2021), "A New Turkish Empire in the East from the Bosphorus to China", Available at: https://www.laciviltacattolica.com/a-new-turkish-empire-in-the-east-from-the-bosphorus-to-china/#_ftnref27, (Accessed on: 19/8/2024),
- Raisi Nejad, Arash (1401), **Iran and the New Silk Road: from the Geopolitics of the Road to the Diplomacy of the Road**, Tehran: Tehran University Press, [in Persian]
- Reisinezhad, Arash and Mohammad Hadi Khanmohammadi (2024), "The Presence of Türkiye in Central Asia and Its Consequences for Iran", **Central Eurasia Studies**, Vol. 11, No. 1, pp. 153-175, (doi: 10.22059/JCEP.2024.370631.450189)
- Saidi, Golnaz (1401), "Türkiye's Soft Power", **International Center for Peace Studies**, Available at: <http://peace-ipsc.org/fa/14326-2/>, (Accessed on: 19/8/2024), [in Persian]
- Salehi Yeganeh, Mehrdad, Raisinejad, Arash (2023), "Ankara-Baku Alliance in the Second Karabakh War and its Effect on Iran's National Security", **Foreign Policy Quarterly**, Vol. 37, No. 2, pp. 81-108, Available at: http://fp.ipisjournals.ir/article_707077.html, (Accessed on: 19/8/2024) [in Persian]
- Seifaldini, Salar (2021), "A Critique of Iran's Policy towards the Karabakh War", **Iranian Diplomacy Site**, Available at: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/2004591/%D9%86%D9%82%D8%AF%DB%8>, (Accessed on: 19/8/2024) [in Persian]
- Shafiyev, F. (2023), "Azerbaijan and the Rise of Turkic Unity", **Insight Turkey**, Vol. 25, No. 4, pp. 13-24, Available at: <https://www.setav.org/en/opinion/azerbaijan-and-the-rise-of-turkic-unity-the->, (Accessed on: 19/8/2024)
- Gazeteleri, Sabah (2022), "SOĞANCIOĞLU, Ş. İkinci Karabağ Savaşının Türk Basınına Yansımaları: Cumhuriyet", **Journal of Eurasian Inquiries**, Vol. 11, No.1, pp. 89-120, (doi: 10.26650/jes.2022.005)
- Souleimanov, E. (2011), "Dealing With Azerbaijan: The Policies of Turkey and Iran Toward the Karabakh War (1991-1994)", **MERIA Journal**, Available at: <https://procon.bg/article/dealing-azerbaijan->

[policies-turkey-and-iran-toward-karabakh-war-1991-1994,](#)

(Accessed on: 9/8/2024)

Veliyev, Cavi(2021), "Ways of Reviving the Turkey-Azerbaijan-Israel Triangle, **Daily Sabah**, Available at: <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/ways-of-reviving-the-turkey-azerbaijan-israel-triangle> (Accessed on: 16/8/2024)

Yuce, A. (2016), "Azerbaijan-Turkey Military Cooperation Within the Context of NATO and Partnership for Peace", **The Caucasus and the World International Scientific Journal**, Tblisi, Vol. 12, No. 7, pp. 56-64, Available at: <https://www.academia.edu/39263519>, (Accessed on: 5/8/2024)